

AZ OBJECTIV LÉTBEN VALÓ HIT LÉLEKTANA.¹

BEVEZETÉS.

Az emberek (legfőlebb talán néhány philosophus kivételével) mindnyájan hisznek a külvilág objectiv léteben. Ha valamelyikünk eszméletében² megjelenik az az összetett jelenés,³ melyet fának nevezünk, vagy egy fa jelenésének nevezhetünk, akkor az illető két állításra hiszi magát jogosítotttnak: 1. arra, hogy egy fa létezik, 2. hogy ő e fát észleli (látja, tapintja); szóval a fa jelenését egy objective létező fa észleletének, észrevételének, érzéklésének (*perceptio*) tekinti. Tudvalévő, hogy az illető nem magyarázza minden jelenését ezen

¹ E dolgozat felolvasztatott a m. tud. Akadémia II. oszt. 1888 márcz. 5-iki ülésén; angol nyelven is sajtó alatt van és julius elején Londonban (Williams & Norgatelnél) megjelenik. P. Gy.

² A mások által használt *tudat* szó helyett jobbnak látom *eszmélet*-tel jelölni azon legáltalánosabb lélektani fogalmat, melyet az angol a *consciousness* és a német a *Bewusstsein* szóval fejez ki.

³ E szóval azt jelölöm, a mit az angol lélektan *presentation*-nak, a német *Vorstellung*-nak nevez e szavak legeslegtágabb értelmében (más szóval *psychosis*, *state of consciousness*, *mental state*, *feeling*, *sensation*, *bewusster Seelenzustand*, *Bewusstseinsorgan*), vagyis minden lelkiállapotot, még az érzést és akarást is, melyet sokan nem neveznek *presentation*-, illetőleg *Vorstellung*-nak. — Hasonló értelemben philosophusaink rendszeren a *képzet* szót használják, melyet azonban én nyilvánvaló okoknál fogva jobbnak látok csupán a *másodlagos*, vagy *ujra-jelenések* (*representation*, *idea*, *Vorstellung* szűkebb értelemben. *Gedächtniss- und Phantasie-Vorstellung*) megjelölésére alkalmazni, a melyekkel szemben *elsőleges jelenéseket* (*primary presentation*, *impression*, *vivid sensation*, *Empfindung*, *Wahrnehmung*) különböztetek meg. A jelenés szó, mely véleményem szerint minden tekintetben kifogástalan, különösen célszerű, mert megfelelő igével is bírunk, mi a *képzetre* nézve nem áll. «*Something is presented to me, ich stelle mir etwas vor*» az én nyelvezetem szerint: valami megjelenik előttem, vagy nekem. Hogy a phaenomenont vagy tüneményt legtöbb írónk *jelenség*-nek nevezi, csak nyelvhasználatom mellett szól, melynek előnyei különben remélem, e lapok folyamán mindinkább ki fognak tűnni. Egyébiránt dolgozatom tartalma teljesen független e szavak használatától.

kettős módon. Ha változás áll be a fa jelenésében, például ha a fa, mely eddig mozdulatlanul állt, meghajlik a szél fúvásától, akkor a szemlélő ezen változást még mindig úgy fogja elbeszélni, hogy (1) ő látja, hogy (2) a fa meghajlik. De a változás, mely eszméletében ezen jelenés után esetleg bekövetkezik, például a meglepetés jelenését, vagy egy kertészkedő barátjáról való megemlékezését, vagy azon elhatározását, hogy a fát kivágatja, nem fogja úgy leírni, mint valami objective létező vagy történő észrebevését, hanem egyszerűen mint egy felindulást, vagy visszaemlékezést, vagy elhatározást, mely benne támadt. A fa jelenése ezen példában a jelenések egy egész osztályát képviseli, t. i. a külvilág dolgainak jelenéseit, melyeket az emberek, ellentétben a jelenések egyéb osztályaival, minden esetben a megjelölt kettős módon magyaráznak. Valahányszor egy dolog jelenik meg valamely ember előtt, mindannyiszor egy dolgot objective létezőnek is hisz. Ezen hit egyik alkotó eleme a külvilág objectiv létében való hitnek. De van még egy alkotó eleme, a következő. Minden ember azt is hiszi, hogy azokokon a dolgokon kívül, melyek neki megjelentek és a melyek neki még élete folyamán meg fognak jelenni, határozatlan számban léteztek, léteznek és fognak létezni határozatlan időn keresztül egyéb dolgok is. E két hitet értettem együttesen a külvilág objectiv létében való hit alatt, midőn fölnebb azt mondtam, hogy abban az emberek csaknem kivétel nélkül osztoznak.

Habár egymástól kellőleg el nem határolva, sőt inkább összezavarva, három különböző kérdés merült föl az idők folyamán e hitre vonatkozólag és választotta szét különböző iskolákba a philosophusokat.

Az egyik *értelmének* kérdése. Mit jelent ama hit? Mit értenek az emberek azon, ha azt mondják, hogy a külvilág dolgai objective *léteznek*? Vagyis: hogyan írható körül ama hit más szóval? Mi a definiíciója az objectiv létnek? — Egy ily körülírás vagy fogalomhatározás természetesen csak akkor lehető, ha az objectiv lét fogalma nem tartozik legegyszerűbb és annál fogva elemezhetetlen fogalmaink közé. Vannak philosophusok, a kik azt tartják, hogy ez az eset. Azt mondják, ép oly lehetetlen meghatározni (definiálni), körülírni annak a hitünknek értelmét, hogy dolgok *léteznek*, mint a mily lehetetlen meghatározni, körülírni azon hitünk értelmét, hogy némelyek e dolgok közül zöldek. és azt tartják, hogy midőn egy fát látunk, hitünk, hogy e fa objective létezik ép oly elemezhetetlen (vagy hogy óvatosabb kifejezést használjak) legfőlebb oly kevésbé elemezhető nyilat-

kozata eszméletünknek, mint a milyen kevésbé elemezhető nyilvánulása azon észrevételünk, hogy színe zöld és nem sárga. Másfelől azonban vannak és voltak gondolkozók, — és ezek közé tartozik a philosophusok legnagyobb része, legalább egy bizonyos idő óta — a kik azt tartják, hogy azon synonym kérdésekre, melyeket előbb föltettem, lehet választ adni; a kik azt vitatják, hogy *van* egyszerűbb fogalom az objectiv léténél, és hogy ez nem más, mint a jelenés fogalma; hogy ennél fogva az objectiv lét fogalma körülírható más szavakkal, mégpedig olyanokkal, melyek subjectiv fogalmakat jelölnek meg; hogy a külvilág objectiv létében való hit nem más, mint másképp való kifejezése hitünknek, jelenéseink vagy legalább azok egy részének bizonyos tulajdonságaiban, rendjében, vagy törvényszerűségében; és hogy ha azt mondjuk, hogy valamely jelenésünk egy objective létező dolog észrevétele, csak azt értjük alatta, hogy egyike azon jelenéseknek, a melyek e tulajdonságokkal bírnak, vagy ama rend vagy törvényszerűség alatt állanak. Több elméletet is állítottak fel arra nézve, hogy melyek e tulajdonságok, melyik e rend vagy törvényszerűség.

A másik kérdés a szóban forgó hit *keletkezését* illeti. A tekintetben természetesen egyetértésnek kellett uralkodnia a philosophusok közt, hogy következtetés (okoskodás) útján jut mindenikünk a hithez, oly dolgok objectiv létében, melyek sohasem jelentek meg neki, és e tekintetben az egyedüli nézeteltérés e következtetés minőségére vonatkozhatott. De e következtetés azon dolgok objectiv létében való hitünkön alapszik, a melyeket igenis észleltünk, és e hitre vonatkozólag már nagyobb nézeteltérés uralkodik a philosophusok közt. Némelyek szerint az emberek azon hitükhöz, hogy némely jelenéseik objective létező dolgok jelenésein, nem jutnak közvettebb uton, mint azon hitükhöz, hogy némely jelenéseik zöld dolgok jelenései; mindkét hit közvetlen érzeten vagy észrevételen alapszik, más szóval, épúgy van érzékeink által való közvetlen észrevétele az objectiv létnek, mint a színnek. A philosophusok másik, merem mondani, sokkal nagyobb része ellenben azt vitatja, hogy némely jelenéseinket objective létező dolgok megjelenésének csupán következtetés, meggondolás, reflexio alapján tartjuk; és hogy az, a miből e következtetés történik, jelenéseink vagy azok közül némelyeknek bizonyos tulajdonságai, rendje vagy törvényszerűsége; és különböző elméleteket is állítottak fel e következtetés milyenségére nézve. Habár nem valószínű, vagy talán épen lehetetlen is, hogy azt higgyük, hogy egy hit reflexio

útján keletkezett, a melyet nem tudunk elemezni reflexio útján; mégis egészen elképzelhető, hogy egy hit, mely igenis elemezhető reflexio útján, még sem ebben bírja forrását: mindazonáltal rendszerint ugyanazok a philosophusok, a kik állítják vagy tagadják a külvilág objectiv létében való hitünk *elemezhetőségét* állítják vagy tagadják következtetés útján való *keletkezését* is.

A harmadik, e hitre nézve fölmerült kérdés, *igazságát* tárgyazza. Némelyek azt tartják, hogy teljesen igaz, sőt ezek közül a legtöbbben azt hirdetik, hogy lehetetlenség igazságában kételkedni; mások viszont azt mondják, hogy nem, vagy legalább nem egészen igaz, és ezek közül a legtöbbben azt tartják, hogy már csak azért sem lehet egészen igaz, mert magának ellenmondó és következetlen.¹ Azokra nézve, a kik nem tartják igaznak, ama további kérdés merül fel: Hol van benne a hiba? Lehet e rajta javítani, vagyis helyettesíthető-e egy igazabb hittel? És ha igen, mi a helyes nézet? E kérdések tekintetében szintén igen nagy a nézeteltérés.

Az előzőkben semmikép sem volt szándékom az összes feleletek jegyzékét adni, a melyeket az említett kérdésekre különböző gondolkodók adtak; ellenkezőleg, igen jól tudom, hogy vannak elméletek, melyeknek álláspontja eltér a megjelölt feleletek mindegyikétől. A különböző nézeteket csupán példálózva és csupán azon czélból vázoltam, hogy megvilágítsam a megjelölt három kérdés tartalmát és jelentőségét, mely azok pusztá szövegezéséből talán nem derült volna ki kellő tisztasággal. Az első és a második kérdés lélektanai, és azok megoldását a külvilág objectiv létében való hit *lélektanának* nevezhetjük; a harmadik a szorosabb értelemben vett philosophia vagy metaphysika kérdése; mely megkülönböztetés azonban az első kettőtől sem akarja az ezen értelemben vett philosophiai vagy metaphysikai fontosságot megtagadni, mert hisz az emberiség szóban forgó hitének igazságára vonatkozó nézetünknek természetesen függnie kell attól, hogyan értelmezzük a hitet és az esetleg függ azon nézetünkötől is, melyet e hit keletkezésére rézve táplálunk.

A külvilág objectiv létében való hit lélektanát nem tekintem olyannak, mint a melyből semmi sem volna még meg és a melyet

¹ Van még egy harmadik osztálya a philosophusoknak, a kiktől, habár maguk azt állítják, hogy nem térnek el az emberiség közönséges hitétől, mégis mások azt adják elő, hogy igenis ellenkeznek ezzel.

most újonnan kellene megalkotni; ellenkezőleg, nem egy eredménnyel, a melyre mások jutottak, teljesen egyetértek. Így mindenekelőtt megállapítottnak tartom és elfogadom azt, hogy ama hit elemezhető, az objectiv lét fogalma subjectiv tartalmú fogalmakkal körülírható, valamint elfogadom azt is, hogy ama hitünk, mely szerint némely jelenéseinket objectiv dolgok észrevételének tekintjük, következtetésből eredt. Én továbbá azt tartom, hogy azon iskola, melynek legkiválóbb tanítói Locke, Berkeley és Hume, részben helyesen hajtotta végre amaz elemzést és adta elő amaz eredetet. De csak részben. Jelentős hibák és hiányok találhatók a nevezett iskolának szóban levő taniban, olyanok, melyek részben megmagyarázzák, miért talált oly nagymérvű ellenmondást az is, a mi azon tanokban igaz. E hibákat kijavítani és e hiányokat pótolni és így, elfogadva a nevezett iskola általános irányát, ugyanezen irányban a külvilág objectiv létben való hit lélektanát reconstruálni, ez jelen dolgozatom egyik célja.

De evvel egész köre még nincs megjelölve; hiszen czíme nem is csupán a külvilág objectiv létben, hanem egyszerűen az objectiv létben való hit lélektana. E cím olvasásánál az olvasók közül talán többen csupán az előbbi hitre gondoltak. Ámde az emberek a külvilág dolgain kívül egyéb objective létezőkben is hisznek. Ezen egyebek felsorolása itt, dolgozatom elején, még nem czélszerű. De utalhatok arra, hogy azon írók, kik a külvilág objectiv létben való hittel foglalkoztak, azzal együtt rendszeren a lélek objectiv létben való hitet is tárgyalták. E hit az emberiségnek époly általános hite, mint amaz, és így már ez okból állíthatjuk, hogy az objectiv létben való hit tágabb értelmű, mint a külvilág objectiv létben való hit, és hogy ez utóbbi annak csak egy nemét képezi. De én ezenkívül azt tartom, hogy úgy a külvilág, mint a lélek objectiv létben való hite kívül vannak e hitnek egyéb nemei is; azt tartom, hogy a dolgok jelenésein kívül az emberek egyéb jelenéseiket is objective létezők megjelenésének tekintik, hasonló értelemben, mint a dolgokét, és hogy a hit eredete is amaz esetekben ugyanez, mint ebben. Ennélfogva én ismerem az objectiv létben való hit egy általános lélektanát, melynek a külvilág objectiv létben való hit lélektana csak egy része, és amaz általános lélektant kívánja adni dolgozatom.

Ennek megkezdése előtt azonban még két további bevezető megjegyzés szükséges.

Az egyik az anyag elrendezésére vonatkozik. Egy beosztása a tárgy-

nak már abból következik, a mit eddig mondtam. Minthogy két különböző kérdéssel foglalkozom, dolgozatom természetesen két részre, egy analytikusra és egy genetikusra válik szét. De van az anyagnak egy másik felosztása, mely fontosabb. Itt még ki nem tüntethető, de dolgozatom folyamán világossá lesz, hogy az objectiv existenciák, vagy (egy szóval) objectivumok, melyekben az emberek hisznek, kétfélék, olyanok, a melyekről vannak jelenéseik, és olyanok, a melyekről nincsenek; észrevehetők, érzékelhetők, *megjelenők* és észre nem vehetők nem érzékelhetők, *nem jelenők*. E két csoport lélektanát egészen külön kell adnom. Mindkét csoporton belül az objectiv existenciák oda tartozó egyes fajaira nézve külön-külön fogom tárgyalni az analytikus kérdést és azután egyszerre az egész csoportra nézve a genetikust.

A másik megjegyzés, a munka jóval nagyobb, elemző részének bizonyítását illeti.

Egy oly elemzésnek, a milyent dolgozatom egyik feladatául kijelöltem, bizonyítása a szó szoros, tudományos értelmében nem lehet, hiszen, mint jeleztem, az nem egyéb, mint meghatározása egy szó tényleges értelmének. A bizonyítékot pótolja egyszerű hivatkozás az általános tudatra.

I. Megjelenő objektivumok

I. FEJEZET.

Jelenéseink objectiv tulajdonságai.

A lélektan, habár az egyes ember eszméletével foglalkozik, mégis objectiv tényeket ad elő, törvényei objectiv tények általánosításai. A legtekintélyesebb, újabb angol psychologusoknak egyike, *Ward James*, meg akarván jelölni a lélektan álláspontját, a következőket mondja: «Minden tényről, mely az ő szakmája körébe vág, a psychologus helyesen mondhatja, hogy arra vonatkozólag az *esse* annyit tesz, mint *percipi*, a mennyiben az ő tényei, mind a lélek előtt való megjelenésnek tényei; *ideák* azon értelemben, melyben Locke e szót használja, vagyis tárgyak (objects), melyek alanyt (subject) tesznek fel». De ezen álláspont daczára, ezen író szerint, «a lélektan éppen olyan objectiv, mint a tulajdonképen ugynevezett objectiv tudományok», mert mindkét neme a tudománynak «igaz mindenkire nézve, minthogy oly ítéletekből áll, melyeket Kant tapasztalati ítéleteknek nevezne».

A lélektan e fél-objektív természetét egyszerűbb és érthetőbb módon kitünteti a következő szétválasztása annak, a mi subjectív és annak, a mi objectív benne.

Subjectív minden lélektani tételben az, a miről a tétel valamit állít, annak szükségképpen egy bizonyos eszmélet jelenésének kell lennie; objectív ellenben az, a mit a tétel az előbbiről állít. Vagy hogy szembe helyezzünk két kifejezést, melyeket Ward egyértelműek gyanánt használt, *a tárgyak*, melyekről a lélektan szól, csak annyiban léteznek, a mennyiben megjelennek bizonyos alanynak, de éppen a *tények*, melyek róluk állítatnak, tények a nélkül, hogy szükségképpen meg kellene jelenniök valamely alanynak, vagyis, hogy a kellő szót használjuk, *objectív tények*.

Tegyük fel, hogy egy psychologus nem is tudományának valamely törvényét, hanem csak valakinek lelki történetét beszéli el: ezen esetben is objectív tényeket fog elmondani nekünk. El fogja mondani, hogy ezen egyén eszméletében egyik jelenés követte a másikat. Mit jelent ez? Az egyén egy harmadik jelenését? Nem, mert a mint ismeretes, jelenéseknek egymásutánja nem ugyanaz, a mi egy egymásután jelenése. Psychologusunk el fogja mondani, hogy egyik jelenés sokáig tartott, a másik rövid ideig. Ez igaz lehet a nélkül, hogy annak jelenése az alany eszméletében megesett volna, mert az annyira el lehet merülve a jelenések minőségében, hogy időtartamot egyáltalán nem vesz észre. Psychologusunk el fogja mondani, hogy az alanynak voltak egymáshoz hasonló és egymástól különböző, erősebb és gyöngébb jelenései a nélkül, hogy az illető ezen összehasonlításokat megtette volna. A psychologus megolvashatja a jelenéseket, melyeket az alany nem olvasott meg; szólni fog több jelenésről ott, hol az alany csak *egy* fát, vagy *egy* személyt látott.

Mind e tények nem subjectív tények, nem az illető alany jelenései vagy képzetei, még kevésbbé jelenései vagy képzetei a psychologusnak vagy bármely észlelőnek,¹ (ez legalább nem szükséges arra, hogy tények legyenek), egy szóval objectív tények, melyek megeshetnek, a nélkül, hogy a világon bárkinek eszméletében is megjelenének, vagy bárki is tudomást venne róluk.²

¹ Mert hisz ezek előtt a legjobb esetben csupán egy, a szemlélt egyén testének felületén végbemenő változás jelenik meg.

² Hiszen nyilvánvaló, hogy például az idő, melyben egy egyén jelenései egymást követik, vagy melyet tartamuk elfoglal, ugyanazon objectív idő, melyben az

A lélektan ezen fél-objectiv jellegének szemlélete rávisz bennünket egy másik tényre, a mely a jelen fejezet tulajdonképi tárgya. Nemcsak a psychologus ismer objectiv tényeket azon egyének jelenésvilágában, kikkel foglalkozik; azok maguk is ismernek abban ilyeneket. Mindegyikünk hiszi magáról, hogy jelenései bizonyos oly tulajdonságokkal bírhatnak vagy oly viszonyokban állhatnak, melyekről a fönnbbi példák szólnak, a nélkül, hogy azoknak előtte szükségkép megjelenniök kellene. Mi több, mindegyikünk egy általánosabb hittel is bír e tárgyra nézve; hiszi például, hogy *minden* jelenésébír tartammal és intenzitással, még pedig egy bizonyos tartammal és intenzitással *minden* jelenése egy bizonyos idői és hasonlósági vagy különbségi viszonyban van minden más jelenésével és több eféle, akár megjelennek, tulajdonságai vagy viszonyai, akár nem. Ha pedig valamely esetben megjelenik neki egy ily tulajdonság vagy viszony, úgy fogja fel e jelenést, mint egy tulajdonságnak vagy viszornak észrevezését, mely akkor is létezett vagy fenforgott volna, ha neki nem jelent volna meg. Ez egy hit objectiv létben, t. i. jelenéseink bizonyos tulajdonságainak (mely szó alatt ezentul a jelenések szóban forgó *viszonyait* is fogjuk érteni) objectiv létében,¹ még pedig olyan, mely legkevésbbé sem esik össze a hittel egy külvilág objectiv létében, mert hisz ama tulajdonságokat jelenéseink mint ilyenek objectiv tulajdonságainak tartjuk, tekintet nélkül arra, vajjon magukat ama jelenéseket, melyeknek tulajdonságai objective létező külvilági dolgok megjelenésének tartjuk-e vagy nem. Mi több, ez az objectiv létben való hitnek egy oly neve, a melynek lélektanát tudomásom szerint még soha sem adták elő, habár meglétét az embe-

objectiv külvilág tárgyai és eszményei léteznek és történnek, a minek legjobb bizonyossága, hogy ezek közül bármelyik egyidejű vagy nem egyidejű lehet subjectiv jelenésekkel.

¹ Talán nem engedi meg az olvasó, hogy ez objectiv létben való hit, azt tartván, hogy létet csak dolgokról és hozzájuk hasonlókról lehet állítani. E nézetet helytelennek tartom, azonban czáfolatát szükségesnek nem gondolom; leginkább azért, mert jelentéktelen egész dolgozatom igazságára nézve. Ha ugyanis a jelenések objectiv tulajdonságai és hozzájuk hasonló egyéb subtilis, vékonyka objectivumok melyekről még szó lesz, nem objective léteznek, minden esetre bizonyos, hogy objectivak, objective valahogy fenforognak, és ebben az esetben dolgozatom nem kíván csak az objectiv létben való hitnek, hanem általában az objectiv tényekben való hitnek (mely objectiv tények közé tartozik kétségtelenül a dolgok objectiv léte is) lélektana lenni. Dolgozatom nem a létnek (szembe helyezve azt például a történessel) hanem az objectivitásnak fogalmával akar foglalkozni.

rekben a psychologusok hallgatag lépten nyomon elismerik és habár nyilván fundamentalisabb úgy a külvilág, mint a lélek objectiv létében való hitnél. E hit elemzésével kívánom én kezdeni az objectiv létben való hit lélektanát.

Elemzésem a következő: Ha azt hiszem, hogy egy jelenésem hosszú vagy rövid ideig tartott, követte vagy megelőzte egy más jelenésemet, erősebb (intensívebb) vagy kevésbé erős volt egy más jelenésemnél és többféle, —a nélkül, hogy e tények nekem valóban megjelentek volna, úgy e hitemnek értelme az, hogy ama jelenéssel vagy jelene-tekkel együtt lehettek volna, vagy helyesebben szólva, lettek volna bizonyos más jelenéseim (t. i. «jelenéseim ama tényekről»), ha akar-
tam volna, t. i. ha (illető jelenéseim tartamát, erejét, intenzitását), idői, hasonlósági illetőleg különbségi viszonyát megjelentetni (a mint a közönséges nyelv kifejezi, megfigyelni) akartam volna.¹ Ha általában azt hiszem, hogy minden jelenésem bír bizonyos tartammal, és intenzitással, minden két-két jelenésem bizonyos idői, különbségi vagy hasonlósági viszonyban van egymással, és több efféle akkor is, ha e tények nem jelennek meg nekem, e hit azt jelenti, hogy minden jelenésemmel, illetőleg minden két-két jelenésemmel együtt lehetnek bizonyos tulajdonságjelenéseim, ha akarom. Nem mintha azt hinném, hogy ezen tulajdonság-jelenések soha sem jelennek meg önkényt, t. i. a nélkül hogy akarnám őket valamely jelenésemre vonatkozólag, de tudom, hogy ha akarom, okvetlenül megjelennek. Ha végre egy tulajdonság-jelenésnek ily önkénytes, magától való megjelenését valamely esetben úgy fogom fel, mint egy tulajdonságnak észrevételét, melylyel illető jelenésem objective attól egész függetlenül, vajjon észreveszem-e, bír, úgy ennek értelme az, hogy azon tulajdonságjelenés azon jelenések

¹ Hogy két jelenésem idői, hasonlósági, illetőleg különbségi, vagy egyéb viszonyát akaratom által megjelentethessem, nem szükséges, hogy e két jelenésem egymáshoz időben közel, «adjacens» legyen. Ellenkezőleg, ha *A* jelenésem van, támadhat bennem az akarat megjelentetni, vajjon például jön-e általában valamikor utána *B*, vagy vajjon egy másik *A*, mely esetleg utána jön, erősebb lesz-e vagy gyöngébb s így tovább és ha ez az akaratom folyton megmarad, a míg *B* vagy a második *A* megjelenik, a kettő közötti idői vagy különbségi viszony, szóval a viszony, mely iránt érdeklődöm, is okvetlenül meg fog nekem jelenni. A hasonlóság vagy különbség azonban csak akkor fog megjelenni, ha a két *A* közt az időköz nem szerfölött nagy. Ha ellenkező az eset, e tulajdonság egyike a meg nem jelenő objectívumoknak, melyeknek meglétében az emberek mégis hisznek és a melyeknek elemzése dolgozatom második részében fog történni.

osztályához tartozik, a melyek a nevezett módon engedelmeskednek akaratomnak, vagyis, hogy megjelenésre készen állott akaratom számára, megjelentethető lett volna általa akkor is, ha önkényt nem jelent volna meg. Összefoglalva: *a hit jelenéseink bizonyos tulajdonságainak objectiv léteben más szóval való kifejezése hitünknek bizonyos jelenések megjelentethetőségében akaratumk által.*

Ezen elemzéssel szemben kétségkívül több ellenvetés fog felötleni az olvasónak, melyeket nem szabad hallgatással mellőznöm.

Mindenek előtt valószínűnek találok egy bírálatot, melynek a következő forma adható: «Legyen bár a fönnebbi elemzés egészen helyes, az nem subjectiv fogalmakra való elemzés, nem meghatározása vagy körülírása az objectiv létnek oly fogalmakkal, melyek közt nincs oly fogalom, mely maga az objectiv létet jelentené; pedig az elemzés ilyen akart lenni. Azon tény, hogy jelenéseink bizonyos tulajdonságokkal objective birnak, a fönnebbi elemzés szerint, a következő értelemmel bir: «Ha *egyidejűleg* valamely jelenésünkkel vagy bizonyos jelenéseinkkel úgy akarjuk, bizonyos tulajdonság-jelenések *követik* akaratumkat.» Ámde ezen egyidejűség és ezen egymásután épen olyan objectiv tények, a melyenek elemzése szándékoltatott. Minthogy pedig e tények meghatározása megint csak az lehet, hogy első akaratom és azon jelenés közt, melynek tulajdonságát megjelentetni akarom, egy velök egyidejű második akaratom által az egyidejűség jelenését, akaratom és a tulajdonság megjelenése közt pedig egy velök egyidejű akaratom által egymásután jelenését jelentethetem meg (egy meghatározás, mely szintén a fönnebbi objectiv tények fogalmát foglalja magában) és így tovább, az elemzés nem subjectiv fogalmakra való elemzés, nem is szólva arról, hogy az akaratok ily egyidejű felhalmozása lehetetlenség. Legalább kettőről azok közül, miket a szerző a jelenések objectiv tulajdonságainak nevez, t. i. egyidejűségről és egymásutánról, elemezhetetlen és követlen tudomásunk kell hogy legyen, hogy azok objectiv, realis viszonyok, vagyis viszonyok, melyek fenforoghatnak észrevétlenül.»

Ezen subtilis bírálat, bármennyire helyesnek látszik is, jogosulatlan, de a válasznak reá természetesen még bonyolultabbnak kell lenni, mint a milyen a bírálat volt. Mindenek előtt meg kell jegyez-nem, hogy már magában egészen valószínűtlen, hogy mig jelenéseink minden más objectiv tulajdonságaiban való hitünk azonos volna a

hittel, bizonyos jelenéseink megjelentethetőségében akaratunk által, (mert hisz meghatározásom helyessége nem támadtatott meg, csupán annak tiszta subjectiv volta) egyedül az időviszony képezzen kivételt. De egész eltekintve ettől, feleletem a következő.

Ama bírálatot megdönti magának elemzésemnek egy részlete és egy tény, a melyet eddig figyelmen kívül hagytam. A mi az elsőt illeti, elemzésem szerint, ama hitünk, hogy bármely jelenésünkkel vagy jelenéseinkkel együtt, akaratunk által megjelentethetünk bizonyos tulajdonság-jelenéseket, nemcsak annyiban egyértelmű hitünkkel jelenéseink bizonyos tulajdonságainak objectiv meglétében, a mennyiben ez abból áll, hogy azt hiszszük, hogy azon jelenéseinknek is vannak bizonyos tulajdonságaik, a melyeknek ezen tulajdonságai nem jelennek meg, hanem annyiban is, a mennyiben e hit abból áll, hogy azon tulajdonság-jelenéseket, melyek tényleg megjelentek, úgy fogjuk fel, mint objective úgy is létező tulajdonságok vagy fenforgó tények észrevételét. A mint föntebb mondtam, ha egy tulajdonság-jelenésnek önkénytes megjelenését úgy fogjuk fel, mint egy objective létező tulajdonság észrevételét, úgy ennek értelme az, e kifejezés azt mondja, hogy ama tulajdonság-jelenést a jelenések azon osztályához tartozik, a melyeket más esetekben akaratunk jelentet meg, a melyek engedelmeskednek akaratunknak, annak számára készen állanak. A tény, melyre fönnebb utaltunk a következő. Ha valamely jelenésünkkel együtt, annak valamely tulajdonság-jelenését megjelentetni akarjuk, nemcsak ez jelenik meg, hanem mindig egyúttal az idői viszony, mely van az első jelenés és akaratunk közt és mely egyidejűség, továbbá az idői viszony, mely van akaratunk és a tulajdonság-jelenés közt és mely egymásután.¹

Már most, ha azt mondhatnók, hogy az emberek hite jelenéseik bizonyos tulajdonságainak objectiv meglétében azon értelemmel bír, hogy ha bennök megjelenik az akarat valamely jelenésük valamely tulajdonságát megjelentetni, *mint* ezen jelenésükkel egyidejű, a kívánt mellék-jelenés megjelenik *mint* az akaratot követő, ez kétségkívül egy teljesen subjectiv fogalmakkal való meghatározás, egy subjectiv fogalmakra

¹ Ez épen egy eset, melyben bizonyos tulajdonság-jelenések önként megjelennek. E tényről meggyőződhetünk eszméletünk megfigyelése által és melleleg mondvá oka (a lélektan szokásos nyelvén kifejezve) az, hogy az akarat (szándékos) figyelem azon tulajdonság-jelenések intenzitásával együtt, melyekre irányul, a szomszédosakét is emeli, azokat is az eszmélet központjába hozza.

való elemzés volna, mert azonosítaná e hitet a hittel, bizonyos jelenéseknek bizonyos más jelenésektől való függésével, vagyis más szavakkal a jelenések egy subjectiv vagy megjelenő rendjével vagy törvényszerűségével. Ámde ha elemzésünk helyes, az emberek azon hite egy jelenéseink bizonyos objectiv rendjében vagy törvényszerűségében való hit értelmével bir. Csakhogy, ha ama tény, melyre utaltunk, valóban tény akkor, elemzésünk említett részlete szerint az azon objectiv rendben vagy törvényszerűségben való hit azonos ama másik subjectiv rendben vagy törvényszerűségben való hittel. Távol attól, hogy azon objectiv egyidejűségnek és egymásutánnak, mely meghatározásban foglaltatott és melyre a bíráló utalt, elemzésem szerint nem lehetne egyéb értelme, mint hogy egy másik akarás által megjelentethető, egyszerűen nem jelent egyebet, mint jelenéseknek tényleges meglétét. Amaz elemzés tehát subjectiv fogalmakra való elemzés, a szóban forgó hitnek teljesen subjectiv fogalmakkal való meghatározásához vezetett.¹

Ezt megállapítani annál fontosabb volt, mert e dolgozat kimutatni kívánja, hogy az objectiv létben való hit valamennyi nemei egyértelműek a hittel bizonyos jelenések megjelentethetőségében akaratumk által. Ha tehát elemzésem a jelen esetben nem felelt volna meg azon ígére-

¹ A fönnebbi gondolatmenetet világosabbá teheti egy rövid, soron kívüli pillantás a szóban forgó hit keletkezésére. Alább nagyon valószínűnek fogjuk találni, hogy minden egyén a jelenéseinek bizonyos tulajdonságai objectiv meglétében való hithez *tapasztalat* utján jut és hogy ugyanily uton jut különösen azon hithez is, hogy minden jelenése objectiv idő-viszonyban van minden más jelenésével. A tapasztalati folyamatnak, mely ezen utóbbi hitet szüli, egy része a következőkép irható le. Miután néhány alkalommal érdekes egymásutánok önként megragadták a gyermek figyelmét, későbbi alkalmakkor föltámadt benne a vágy egymásutánok megjelenése után (pld. annak megjelenése után, vajjon egy bizonyos meglevő jelenést fog-e követni egy másik stb.) a nélkül, hogy e vágy teljesülésében hinne. (V. ö. a következő és a VIII. és IX. fejezetet). A gyermek azt tapasztalja, hogy valahányszor e vágy benne feltámad, megjelenik előtte a jelenések egy egymásutánjának jelenése, viszonyban úgy a kezdő jelenéshez mint akarásához, és tart mindaddig a meddig akarata tart. Ily módon eljut a hithez, hogy összes jelenései (melyek nem egyidejűek) egyetemes, egységes, objectiv egymásután viszonyában állanak egymáshoz és ahhoz a hithez, hogy az egymásután valami objectiv és független attól, vajjon neki megjelenik-e vagy nem. E hitre azon tény vezet, hogy bizonyos jelenései megjelenő vagy objectiv egymásután viszonyában jelennek meg akarásához, de e hit alatt azt érti, hogy e jelenések objective követik akarását, mely objectiv követésnek fogalmához épen eljutott.

tének, hogy subjectiv fogalmakra való elemzés lesz, ugyan ezen vád terhelné mindazon analysiseket, melyek megkövetkeznek.

Egy másik ellenvetés, mely elemzésem ellen támadhat, a következó: «Hitünk valamely jelenésünk egy exacte, számszerűleg megmért tulajdonságának objectiv létében, pl. abban, hogy egy láng melege 20-szor erősebb, mint a másiké, nem jelentheti hitünket egy tulajdonságjelenés megjelentethetőségében akaratumk által, mert ily exact tényekről jelenéseink nincsenek». Ezen ellenvetés indokolt, legfőlebb annyit lehetne vele szemben megjegyyezni, hogy némely exact tényekről, t. i. különálló (discret) egységek számáról igenis van jelenésünk, melyet megolvasás által nyerünk. De e megjegyzés sem egészen megtámadhatlan. Azért, nem ragaszkodva ehhez sem, kijelentem, hogy a fönnebbi elemzést egyelőre nem kívánom vonatkoztatni a számszerűleg, pontosan megmért létre, hanem csak azon nem-pontos mérésre, melynek eredményei ilyen kifejezéseink: «kevés, sok, több, sokkal több, nem nagyon erős» és így tovább.

A hit egy tulajdonság pontos (exact) fokának létében ugyanis ismét egy hit, egy meg nem jelenhető objectivumban, a melyet kellő helyén, vagyis a második részben, fogok tárgyalni.

Egy harmadik valószínű ellenvetés, melyet szintén nem szabad tekinteten kívül hagynom, a következó formában támadhat: «A fönnebbi elemzés úgy rajzolja az eszméletet, mint a mely elszigetelt jelenésekből áll, a melyek között az akarat teremt viszonyokat, pedig jelenéseink már kezdettől fogva bírnak azokkal, a miket a fönnebbi elmélet tulajdonságoknak nevez és így amaz akarat kifejtésére nem jut alkalom». Ez ellenvetéssel szemben emlékeztetnem kell arra, hogy nem csak nem tagadtam, de kiemeltam a tulajdonságoknak maguktól való megjelenését; kétségtelen, hogy minden jelenéssel önként megjelennek a tulajdonságok közül némelyek, az egyikkel ezek a másikkal amazok; de azt csak nem fogja senkisésem mondani, hogy minden jelenéssel együtt szükségkép mindig tudunkra jön annak időtartama, idői vagy különbségi viszonya minden más előző vagy egyidejű jelenésünkkel, vagy éppen, hogy folyton megolvasnók jelenéseinket? E perczben, midőn az olvasó e jelentésekkel foglalkozik, figyelme annyira azokra van irányítva, hogy midőn talán különös példára gondol, alig tudja elképzelni, hogy jelenései lennének a nélkül,

hogy azoknak, mindefféle tulajdonságai is (legalább valami homályos módon) meg ne jelennének neki. De ha jobban vizsgálja jelenései folyamát, be fogja vallani, hogy végig menve egy még nem látott utcán, s megállva különböző nézni valók előtt, kikerülheti figyelmét, melyik előtt állott hosszabb, vagy rövidebb ideig; hogy megnézve egymásután két hölgyet, s mind a kettő ruhájának színét szürkének ismerve föl, esetleg nem tünt fel neki a fény intenzitásának különbsége; hogy egymásután találkozva két ismerőssel, ezen egymásutánt nem vette észre és midőn másnap a dolog szóba került visszaemlékszik mindkettővel való találkozására, de nem tudja, melyiket látta előbb stb. stb. De ha azzal az akarattal lép az utcára, hogy a tények e fajait megjelentesse; akarata teljesül.

Épen így egy optikai kísérletnél a sorrend, melyben bizonyos színek egymást követik, feltűnhetik annak is, a ki érdek nélkül nézi azt végig, de okvetlenül feltűnik annak, a ki e sorrendet *akarja* észlelni. — Lehet, hogy e példák hallatára valaki azt hozza fel ellenem, hogy nem akarát gyakorolja a szóban forgó hatást, hanem a «figyelem»; erre mindenek előtt az a feleletem, hogy egy későbbi szakaszban külön fogok foglalkozni az akarát helyével a lélektanban és annak a figyelemben való viszonyával; különben itt csak az akaratos (szándékos) figyelemről lehet szó, mely mindenesetre az akaratnak egy neme. — Ha végre az mondatnék, hogy lehetetlen, hogy az akarát jelentné meg a tulajdonság-jelenéseket, mert az akarónak már tudnia kellett a tulajdonságok létéről, hogy megjelenésüket akarja vagyis a jelenéseknek már meg kellett lenniök az akarát jelenése előtt, úgy természetesen azt felelem, hogy csupán *képzetének* kellett lennie, ilyféle tulajdonság jelenésekről. Épen az az akarát jellemvonása, hogy egy meglévő képzetet «megvalósít».

Daczára az elnyújtott előadásnak, melyben ezen első fejezet tárgyát részesítettem, az olvasó kétségkívül még egy pontot vár, t. i. taxatív felsorolását a jelenések objectiv tulajdonságainak, melyek közül eddig csak némelyeket és csak példálódzva említettem, és pontosabban való megjelölését annak a csupasz valaminek, a mit tulajdonságaival szemben *substantiv jelenésnek* nevezhetnénk, és a mit a előadásom nagyon határozatlan színben hagyott. E feladat azonban voltaképp nem tartozik reám. Mert a mi az elsőt illeti, az, hogy mennyi és milyen objectiv tulajdonságai vannak jelenéseinknek, az

közönyös elemzésekre, melyet általánosan állítok fel, azokra, a melyek vannak; a mi pedig a másodikat illeti: ha az a hit jelenésünk objectiv tulajdonságaiban, a melylyel foglalkoztam, határozatlan a szóban forgó pont tekintetében, nekem csak ilyen minőségében kell vele foglalkoznom. E kérdések, mondhatnám, az észrevétel (perceptio) lélektanába tartoznak és nem az objectivitás lélektanába, a mi abból is kitűnik, hogy — mint remélem — az előbbieken érthetővé tudtam magamat tenni e pont tárgyalása nélkül is. De ettől eltekintve, kimerítő megoldásuk maga egy egész hosszú dolgozatot igényelne, melyet tulajdonképeni tárgyam előadásába nem ékelhetek belé. Mindazonáltal megkísértem a két kérdésre vonatkozó nézetemnek néhány szóval való vázlatos jelzését.

Jelenéseink összes objectiv tulajdonságai véleményem szerint: 1. hasonlóság, illetőleg különbség, 2. idői viszony, 3. helyi viszony más jelenésekhez, 4. tartam, 5. terjedtség, 6. fok (intenzitás), 7. hely, 8. szám.¹ E felsoroláshoz valószínűleg egy hosszú kommentár szükségét érzi az olvasó, de épen ez az, a melynek számára, mint említettem, itt nincs hely. És mi az a substantiv jelenés, a melynek mindezek objectiv praedicabiliái? «Az elsődlegesen vagy másodlagosan (képzetileg) jelenlevő minőség», ez a felelet, mely először kínálkozik e kérdésre. Csakhogy e feleletet hosszabb meggondolás után vissza kellene vonnunk. Mert a tulajdonság-jelenések ismét substantiv jelenések-ként szerepelhetnek egymásra nézve. Így például hasonlósági vagy különbségi jelenéseinknek is van tartamuk, idői és különbségi viszonyuk más jelenésekhez, intenzitásuk és így tovább. A tartamnak és terjedtségnek szintén van intenzitásuk és épúgy az egymásutánnak is, mely szintén lehet hosszabb vagy rövidebb, a mely különbség intenzitásában való különbség. Így állván a dolog, azt kell mondanunk, hogy minden jelenésünknek vannak objectiv tulajdonságai, azoknak is, melyek mások tulajdonságainak jelenései. Mindazonáltal a minőség mégis különös ranggal bír; az t. i. sohasem objectiv tulajdonsága egy más jelenésnek (például az idő jelenésének, melyet elfoglal) és azért a *feltétlen substantiv jelenés*-nek volna nevezhető.²

¹ Ezek közül a fönnebbi példákban mindig csak azokat említettem, melyektől reméltem, hogy objectiv-tulajdonság-jellegöket minden olvasó meg fogja engedni.

² Mert hisz sohasem bírhatunk egy tartam, egy időviszony, egy hasonlóság vagy különbség stb. jelenésével a nélkül, hogy a minőség, a mely ama tartammal bír, vagy a minőségek, a melyek közt ama viszonyok fennállanak, csupán objective,

Nem hiszem, hogy az olvasó ki lenne elégítve a felelet által, melyet a fölvetett kérdésekre adtam, sőt lehet, hogy épen helytelennek találja. Szerencsére tulajdonképeni tárgyamra, ismétlem, az közönyös. Bármilyen legyen az olvasó véleménye a tulajdonságok *subjectiv* természetére nézve, próbálja arra alkalmazni objectivitásukra vonatkozó elméletemet; meg vagyok róla győződve, hogy az alkalmazható. Én magam nem ismerek psychologust, a kinek véleményét elfogadhattam volna,¹ vagy a kinek véleményét mint uralkodót, mint az olvasók nagyobb része által elfogadottat tekinthettem volna.

(Folyt. következik.)

Pikler Gyula.

meg nem jelenve léteznének. — De, azt lehetne ezzel szemben mondani, hogy néha van egy jelenésünk, például egy színé. a nélkül, hogy hirtelenül tudnók *milyen*, a mire csak akkor jövünk rá, ha gondolkodunk rajta, vagyis hogy ekkor a minőség egyideig csak objective létezik. Ilyenkor azonban csak a *név* az, melynek emlékezetét visszaidézzük. — Nem tartozik-e az érzés (a tónus, a kellemesség vagy kellemetlenség érzése) is a jelenések objectiv tulajdonságai közé, kérdezhetné valaki. Felelet: Nem. Némelyek azt tartják, hogy minden jelenésnek van *subjectiv* vagyis megjelenő érzés-tónusa; mások azt tartják, hogy némely jelenések közönyösek, semlegesek érzés tekintetében. Amazok szerint tehát e tónus egy megjelenő, *subjectiv minőség* és sohasem egy objectiv tulajdonság; ezek pedig nem hiszik, hogy a mikor a tónus nincs jelen, objective létezik. De én azt állítom, hogy ezt hinnék, ha e tónus minden jelenésre nézve megjelennék, ha akarják.

¹ *Spencer* Herbert tanát a viszonyokról (*Relations*) semmikép sem tarthatom helyesnek; de itt nincs helye, hogy azt bíráljam. Egy pont azonban érdekel bennünket, hogy az az, hogy ő lélektanában folyton összezavarja a viszonyok objectiv meglétét azok megjelenésével. Kezdődik ez már a tan legelső szavaiban, melyek szerint «a szellem legközelebbi elemei két élően elváló fajt képeznek, azok vagy jelenések vagy jelenések közti viszonyok» (*the proximate components of Mind are of two broadly-contrasted Kind-Feelings and Relations between feelings*) és ama kijelentésében, hogy «egy végső elemzés után (!) az, a mit viszonyoknak nevezünk, maga is jelenésnek bizonyul» (*under an ultimate analysis, what we call a relation proves to be itself a Kind of feeling*); ezen összezavarás az után végigvonul egész lélektanán, a nagy gondolkodó e munkájának egyik nagy gyöngéjét képezve.